॥ श्रीहयग्रीवः प्रसीदतु ॥

परमपूज्य पण्डितराज
श्री जालिहाळ
श्रीनिवासाचार्याणामन्तेवासिना
श्रीद्वारकानाथाचार्येण विरचिता

समुद्रशब्दार्थमञ्जरी

Scanned with CamScanner

॥ श्री हयग्रीवाय नमः ॥

हयग्रीवमहं वन्दे समग्रगुणविग्रहम्
विद्यामृतार्णवे यस्य स्मरणं तरणीयते ॥

Scanned with CamScanner

॥ श्रीहयग्रीवः प्रसीदतु ॥

परमपूज्यपण्डितराज
म॥ शा॥ सं॥ श्री जालिहाळश्रीनिवासाचार्याणां प्रियान्तेवासिना
म॥ शा॥ सं॥ पं॥ श्री द्वारकानाथाचार्येण विरचिता

समुद्रशब्दार्थमञ्जरी

प्रकाशकाः
बनशंकरी प्रकाशनम्, कल्याणनगरी
2011

ಗ್ರಂಥದ ಹೆಸರು : **ಸಮುದ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥಮಂಜರಿ**

ಗ್ರಂಥಕಾರರು : ಮ॥ ಶಾ॥ ಸಂ॥ ಶ್ರೀ ದ್ವಾರಕಾನಾಥಾಚಾರ್ಯ

ಪ್ರಕಾಶಕರು : ಶ್ರೀ ಬನಶಂಕರಿ ಪ್ರಕಾಶನ
'ಟೀಕಾಗೃಹ',
ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮಠದ ಹತ್ತಿರ
ದೇವರಚಿಕ್ಕನಹಳ್ಳಿ, ಬೆಂಗಳೂರು – 76
ದೂರವಾಣಿ : 9008779750, 8431027066

ಪ್ರತಿಗಳು : 1000 ಪ್ರತಿಗಳು

ಬೆಲೆ : 25 ರೂಪಾಯಿ

ಹಕ್ಕುಗಳು : ಈ ಗ್ರಂಥದ ಎಲ್ಲಾ ಹಕ್ಕುಗಳೂ ಪ್ರಕಾಶಕರಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು.

ಮುದ್ರಕರು : ಸಶ್ರೀ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್ ಅಂಡ್ ಬೈಂಡರ್ಸ್
ಜಯನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು – 560 011
ಕರೆ : 9845194286

Scanned with CamScanner

प्रास्ताविकम्

सर्वे वेदाः यत्पदमामनन्ति, वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यः, तत्तु समन्वयात् , इत्यादिश्रुतिस्मृतिसूत्रैः सर्ववेदप्रतिपाद्यत्वं श्रीहरेः लक्षणं उक्तम् । वेदप्रतिपाद्यत्वं नाम न लौकिकडित्थादिशब्दवत् संकेततया वाच्यत्वं किन्तु तत्तच्छब्दवाच्यानन्तगुणवत्वम् । अयमेव सूचनार्थः सूत्रे **सम्** शब्दप्रयोगः। अत एव **अथ कस्मादुच्यते ब्रह्मेति बृहन्तो ह्यस्मिन् गुणाः, अत कस्मात् उच्यते सत्तेति नन्दति नन्दयति च** इत्यादिश्रुतिवचनानि । तथैव **शमूनं कुरुते विष्णुरदृश्यस्सन् परः स्वयम् । तस्माच्छून्य इति प्रोक्तस्तोदनात्तुच्छ उच्यते.** इत्यादिस्मृतिवचनानि अपि शब्दानां वाचकत्वं योगवृत्यैव अर्थबोधकपरमेवेति ज्ञापयन्ति । अत एव श्रीमदाचार्याः सर्वत्र योगवृत्या शब्दानां विष्णुपरत्वं प्रदर्श्य, श्रीहरौ अनन्ताः गुणाः वर्तन्ते इति सूचयन्ति । समुद्रशब्दः ऋग्वेदे अष्टपंचाशताधिकैकशतस्थलेषु वर्तते । प्रकृतेऽपि तन्मतमवलंभ्य समुद्रशब्दस्य अनेकेऽर्थाः निरूपिताः। समुद्रशब्दस्यैव ग्रहणे को हेतुरिति चेत् , सर्वत्र यज्ञहोमादि स्थलेषु समुद्रसूक्तं पठित्वा एव पूर्णाहुतिं प्रददति याज्ञिकाः इति तावत् जगति प्रसिद्धम् । अतः तस्य शब्दस्य हरौ प्रवृत्तिः कथम् ? इति जिज्ञासायां, **समुद्रेकात् समुद्रस्तु** इति श्रीमदाचार्यैः स्वभाष्ये तच्छब्दस्य श्रीहरौ प्रवृत्तिकारणत्वं निरूपितम् । पूर्वजैः श्रीविजयीन्द्रतीर्थ, श्रीनिवासतीर्थ, श्रीसत्यसन्ध, श्रीसत्यपरायणादि मुनिभिः **नारायण, रामादि** शब्दाः अनेकार्थबोधकाः इति निरूपितवन्तः । तन्मार्गमेवावलंभ्य **समुद्र**शब्दस्यापि अनेकार्थाः संभवन्ति इति सूचनार्थं चायं प्रयत्नः।

एवमेव सर्वशब्दानामपि मुख्यवृत्या मुख्यप्राणपरत्वेनापि ज्ञातव्यं। अत्र दिङ्मात्रं प्रदर्शितम् ।

अस्य गन्थस्य प्रेरकाः अस्मद्गुरुवर्याः, स्वरूपोद्धारकाः, परवादिखण्डने बद्धादराः सनातनपद्धतिसंरक्षकाः, शिष्यवात्सल्यभरिताः, **श्रीजालिहाळ श्रीनिवासाचार्याः** । तेषामेव अनुग्रहः अत्र प्रवृत्तौ कारणं नान्यत् इति सुधियः विभावयन्तु ।

इमं ग्रन्थं दृष्ट्वा तेषां पौत्राः न्यायादिशास्त्रेषु बालकावस्थायामेव निपुणाः, **श्री सुकेशाचार्याः** बहुसन्तोषेण मुखबन्धं लिखित्वा अस्मान् तत्स्थास्मद्गुरुवर्याः एव अनुग्रहं तद्वारा कृतवन्ताः इति मन्यामहे। अस्मद् सतीर्थाः **श्री सत्तिगेरि धीरेन्द्राचार्याः** सर्वाणि वाक्यानि परिशील्य तेषां अभिप्रायाणि व्यक्तीकृतवन्तः । तेषामपि उपकारं सदा स्मरामः ।

अस्य ग्रन्थस्य प्राकृतभाषायां लौकिकजनानामपि उपकारः स्यादिति मनसि निधाय तेषां शब्दानां संक्षेपेणार्थान् निरूपितवन्तः **श्री होळवनहळ्ळि श्रीनिवासाचार्याः** । तेषामपि श्रीहयवदनः अनुग्रुण्हन्तु इति प्रार्थये । अस्य ग्रन्थस्य मुद्रणं कृत्वा मुखपत्रस्य विन्यासं कृतवतः **श्री कूडली वासुदेवस्यापि** श्रीहरिः अनुग्रुण्हन्तु इति प्रार्थये।

एतत्कार्यं अस्मद्गुरुवर्याणां तथा स्वोत्तमानां सर्वेषां अनुग्रहेणैव संजातं इति मन्ये । तेषां सर्वेषां तथा **समुद्रशब्दवाच्यस्य** श्रीहयग्रीवस्य अनुग्रहं याचामि ।

विकृति संवत्सरे
फाल्गुण कृष्ण दशमि

इति श्रीमध्वदासः
द्वारकानाथाचार्यः

॥ श्री गुरुराजो विजयते ॥

मुखबन्धः

वेदशास्त्रपुराणार्थरसपीयूषवर्षकान् ।
शिष्यवात्सल्यभरितान् जालिहाळगुरून् भजे ॥

अघटितघटनापटीयसोः भगवतोऽद्भुतं घटनासामार्थ्यं कः प्रभवत्यल्पबुद्धिः ज्ञातुं कश्चन मानवः। रमादवी अपि परमात्मनः संपूर्ण्सामर्थ्यं ज्ञातुं न प्रभवति । सकलश्रुत्यगोचरा अस्य महिमा अत एवोक्तं " यतो वाचो निवर्तंते अप्राप्यमनसा सह " इति । अनेकभगवदाराधनामध्ये विष्णुसंकीर्तनस्य विशिष्टं स्थानं अस्ति । अज्ञ-प्राज्ञ-आबाल वृद्धानां-देव-मानवानां सकलसज्जनानां साधनमार्गं विष्णुसंकीर्तनम् । सकलसाधनफलं हरिकीर्तनमिति भागवते उक्तम् "कलौ तद्धरिकीर्तनात्" इति । वेदवेदान्तपुराणेतिहासेषु प्रसिद्धानां परमात्मगुणादीनां अल्पीयसि परमात्मनाम्नी कथं वा स्यात् ? अन्यच्चान्तकाले साधनतमं परमात्मस्मरणं इति " जन्मलाभः परं पुंसां अन्ते नारायणस्मृतिः" इति भागवते उक्तम् । एतादृश हरिस्मरणं मुमुक्षुणा कथं संपाद्यं? प्रकृतिप्रत्यययोजनया सकलपुराणेतिहासशास्त्रसारमिति कथं अवगंतव्यः? इति अनेकाः शंकाः उत्पद्यन्ते मुमुक्षूणां हृदये । तादृशशंका निवारणार्थं आदौ जगद्गुरु : पूर्णप्रज्ञाभिधः, मुख्यप्राणावतारभूतः श्रीमन्मध्वाचार्यः विष्णुसहस्रनामगत विश्वपदार्थस्य शब्दशास्त्रविहितां, प्रत्ययप्रकृतिसंगमभंगीं, दिङ्मात्रं प्रदर्श्य अभ्यधात् । तदनन्तरं टीकाकारैः श्रीमज्जयतीर्थपूज्यवरैः तथा श्रीमत्सुरेन्द्रतीर्थकरकमलसंजातप्रतिवादिभयंकरयतिसार्वभौम विद्वच्चक्रचूडामणिभिः श्रीविजयीन्द्रतीर्थश्रीमच्चरणैः नारायणशब्दर्थनिर्वचनं विशदीकृतम् ।श्रीमत्सत्यबोधतीर्थश्रीमच्चरणाधारक श्रीमत्सत्यसन्धतीर्थ-श्रीमच्चरणैः विष्णुसहस्रनामविवृत्यादौ अनेकार्थनिर्वचनं कृतम् । श्रीश्रीसत्यँपरायणतीर्थैः विरचितायां रामशब्दार्थरत्नमालायां रामशब्दे अनेकार्थनिर्वचनं विपुलं सप्रमाणं प्रदर्शितम् । एवं बिदरळ्ळि श्रीनिवासतीर्थैः नारायणशब्दार्थनिर्वचनं कृतम् । तत्सर्वं लोकविदितम् । प्रकृत पुस्तकेऽस्मिन् **समुद्रशब्दार्थनिर्वचने** प्राचीनाचार्यप्रदर्शितशैल्या गंभीरया वाचा अनन्य साधारण्या स्वशैल्या च श्रीमन्मध्वाचार्य, टीकाचार्याद्युक्तमार्गानुसारेण अनेकसमुद्रशब्दार्थं प्रदर्श्य कृतिमिमां ऋग्वेद समुद्रसूक्तगत समुद्रशब्दार्थः जिज्ञासूनां अत्यन्तं उपकारं आचक्रुः एते विद्वन्मणयः श्रीद्वारकानाथाचार्याः।

अस्याः कृतेः शैली नातिक्लिष्टा नातिसुलभा। क्वचिन्नितरां संक्षिपन्ति, क्वचिदत्यन्तं विवेचयन्ति एते श्री द्वारकानाथाचार्याः । श्रीमदाचार्यैः "समुद्रेकात् समुद्रः–गुणैः उद्रिक्तत्वात् नारायणः" इति समुद्रशब्दस्य अर्थः भाष्यादौ कथितः। तन्मार्गानुसारेण श्री द्वारकानाथाचार्यैः समुद्रशब्दस्य विलक्षणार्थाः प्रदर्शिताः । तथाहि

मुद्राः शङ्खचक्रगदापद्मश्रीवत्सकौस्तुभवनमालामुद्रा–बिल्वगरुडादिमुद्राः ताभि सहितः समुद्रः । "एकोनविंशति मुद्राः विष्णोरुक्ताः मनीषिभिः" इति पुराणवचनम्। अथवा मुद्राणि रत्नानि तैः स वर्तते इति समुद्रः इत्यादि अनेकार्थाः बहुविलक्षणार्थाः सन्ति।

अस्याः कृतेः कर्तारः, महाकवि, विद्वद्वरेण्य, पण्डितराज, न्यायपंचानन, साहित्यकोविद, तर्कचूडामणीत्यादि बिरुदान्किताना नवरसालंकारमनोहर गुरुवैभव –विप्रसंदेश –मध्वसाहसीत्यादि महाकाव्य, खण्डकाव्य,स्त्रोत्रपूग प्रणेतृणां, प्रातःस्मरणीय श्रीमत्सत्यध्यानतीर्थगुरुवर प्रियान्तेवासिनां, वेद,व्याकरण,न्याय,मीमांस, सच्छास्त्रकोविदानां, सत्सभावाक्यार्थचतुराणां, सकलविद्वज्जन संगीयमान चरित्रान्वितानां, ज्ञान,भक्ति,वैराग्यादिगुणमण्डितानां, दुर्वादिसंखंडनदक्षदीक्षानां, प्रातःस्मरणियानां, अस्मत् पितामहाचार्याणां प्रियान्तेवासिनः ।

बहुशास्त्राध्ययनाध्यापनादिसंपन्नैः श्रीद्वारकानाथाचार्यैः गोमंजरीत्याद्यनेकेषु ग्रन्थेषु मध्ये बहुविलक्षणोऽयं ग्रन्थः,अध्येतृणां विशेषतः चमत्कारं आसादयति । श्रीद्वारकानाथाचार्यप्रणीत **समुद्रशब्दार्थमञ्जरी** प्रकाशनं परमपूज्य अस्मत् पितामहाचार्य **श्रीजालिहाळाचार्याणां** प्रेमातिशयकारणमित्यत्र न कोपि संशीतिः।

अस्मत् पूज्य पितामह श्रीजालिहाळाचार्याणां ९६ जन्मसमारब्धे प्राकाशितोऽयं ग्रन्थः विदुषामविदुषां च मनसि कंचनापूर्वकमानन्दमादधतीति नाधिकं वक्तव्यमस्तीति शम् ।

इति विदुषां अनुचरः
श्री जालिहाळ सुकेशाचार्यः
भाग्यनगरी

विकृति फाल्गुण कृष्ण नवमी
28–03–2011

॥ श्रीहयग्रीवः प्रसीदतु ॥

समुद्रशब्दार्थमञ्जरी

हयग्रीवं सदा वन्दे सच्चिदानन्दविग्रहम् ।
यस्य स्मरणमात्रेण नश्यन्ते पापराशयः ॥

प्रणम्य श्रीनिवासार्यगुरूणां पादपङ्कजे ।
समुद्रशब्दनिरुक्तिं करोमि तत्कृपाबलात् ॥

1. समुद्रेकात् समुद्रः – गुणैः उद्रिक्तत्वात् नारायणः।

2. मुद्राभिः शङ्खचक्रादिभिः सहितत्वात् ।

शङ्खचक्रगदापद्मधराश्चिन्त्याः हरेर्भुजाः॥ – इति द्वादशस्तोत्रम्

शङ्खचक्रगदापद्मवेणुश्रीवत्सकौस्तुभाः ।
वनमाला तथा ज्ञानमुद्रा बिल्वांखया तथा ।
गरुडास्यपरामुद्रा विष्णोः सन्तोषवर्धिनी ।
नारसिंही च वाराही हयग्रीवी धनुस्तथा ।
बाणमुद्रा तथा परशुः ॥ इति वचनम्

एकोनविंशति मुद्राः विष्णुरुक्ताः मनीषिभिः॥ – इति पुराणवचनं ।

3. (मुक्तानां) सम् दुःखरहितं मुत् आनन्दं रातीति ।

अजे हे प्रकृती दुष्टे नृषु प्रातिस्विकं स्थिते ।
स्वगुणाच्छादिकात्वेका परमाच्छादिका परा ॥
स्वगुणाच्छादिकां हत्वा परमाच्छादिकां परः ।
व्याधुस्य मोक्षपदवीं ददाति पुरुषोत्तमः ॥ – इति स्मृतिः ।

4. उ रुद्रः, तस्य सम् शोभनं ज्ञानादिकं द्रातीति ।

5. सम् आपरोक्ष्येण (अभयदानेन इति यावत्) मुदः आनन्दयुक्तान् भक्तान् राति पश्यतीति ।

– इन्द्रः परमैश्वर्यादिदमुद्धिश्य च द्रुतेः ।
ददर्शेदं दीप्तिमत्वादिदं रातीति वा भवेत्॥ इति ऋग्भाष्योक्तेः ॥

6. मुद् आनन्दः तं राति प्रददातीति मुद्रः पदार्थाः तैः सहितः । तत्र स्थित्वा आनन्ददायकः इति यावत् ।

सुखदुःखप्रदो विष्णुः स्वयमेव सनातनः ।
कर्तृत्वं सुखदुःखानामन्येषां तु तदाज्ञाया ॥
– इति भागवततात्पर्यनिर्णयवचनम् ।

7. मुद्रां स्वधृतां अङ्गुलीयकां सीतां प्रति सरति प्रेषयतीति । अङ्गुलिमुद्राः आभरणं वर्णव्यत्ययः ।

8. मुत् आनन्दं शुभरसं राति स्वीकरोति । भक्तैः सहितः समर्पितः इति यावत् ।

– पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।
तदहं भक्त्युपहतमश्नामि प्रयतात्मनः ॥ इति गीतावचनम् ।

9. मः रुद्रः, तस्य उत् उत्कृष्टं ज्ञानं रातीति मुद्रः वायुः, तेन सहितः ।

– समीरनोळु शिष्यत्ववहिसि इति हरिकथामृतसारः ।

10. मः चन्द्रः, तस्मिन् उत् उत्कृष्टतया रा हेमवत् प्रकाशमानेन सहितः ।

– नक्षत्राणां अहं शशिः इति भगवद्गीता वचनम् ।

11. मुद् संसर्गे इति धातोः सकाशात् प्राप्तमिदं रूपम् । वायु संसर्गेण सहितानां भक्तानां राति आनन्दं ददातीति । श्रीमदानन्दतीर्थमतावलंबिनां आनन्दप्रदाता इति यावत् ।

– उपास्य वायुं प्रथमं वायो सृष्टपरोक्षिते ।
अनुज्ञातः ततस्तद्गं तत्र तत्र हरिं स्मरेत् ॥
कृत्वा परोक्षकं तं चापि काले काले स्मरेत्पुनः ॥
– इति भागवततात्पर्यनिर्णये

12. सम्यक् दोषैः ऊनानां जनानां मुक्तानां रातीति । आनन्दप्रदाता इति यावत् । तृतीया अतिशये इति. नकार ह्रस्वश्च व्यत्ययेन । अल्पदोष सत्वेपि मुक्तौ प्रवेशाभावस्य सूचनार्थः इति वा ।

............................तेनैत दोषवर्जितः ।
सदोपासनया युक्तो वासुदेवं प्रपश्यति ॥ इति अनुव्याख्यानम् ॥

13. सम् दोष निवारणे सति उत् उत्कृष्टं फलं रातीति ।

14. रशब्दः मूर्ध्निवाचि सम् अपरिच्छिन्नम्, उत् आनन्दपूर्णं रं शिरः यस्य सः । उपलक्षणया अनन्तशीषवान् इति यावत् ।

– सच्चिदानन्दमयं हि केवलम् ॥ इति मध्वविजयः ।

15 मशब्दः चन्द्रवाचि । तस्य उत् उत्कृष्टं आनन्दं रातिति मुद्रः चतुर्मुखः । तेन सहितः समुद्रः। सोमे चतुर्मुखस्य विशेषसन्निधानं सन्ति ।

– आत्मेशब्रह्मसम्भवान् ॥ इति हि भागवतम् ।

16 सम् ध्याने उत् उत्कृष्टं फलं राति ददातीति ।

॥ तन्निर्धारणार्थनियमस्तद्दृष्टेः पृथग्ध्यप्रतिबन्धः फलम् ॥
इति सूत्रम् ॥ 3–3–43 ॥
श्रुत्वा मत्वा तथा ध्यात्वा तदज्ञानविपर्ययौ ।
संशयं च पराणुद्य लभते ब्रह्मदर्शनम् ॥
–इति ब्रह्मतर्कवचनम् ।

17 सरतीति सः सृ गतौ ड प्रत्ययः । प्रापयतीति यावत् । "मुत् आनन्दमुद्दिष्टम्" इति वचनात् भक्तानां आनन्दं प्रापयतीति समुत्= वायुः । तस्मिन् रमतीति समुद्रः ।

18 "प्राण एवोत्" इति वचनात् सम् = जीवोत्तमः, उत् प्राणः, तस्मिन् रमतीति समुद्रः ।

– उच्छब्दवाच्याः प्राणाद्याः ॥

19 "द्यौरेवोत्" इति वचनात् सम् सर्वेषु, उत् देवेषु, रमतीति वा ।

20 "सामवेद एवोत्" इति वचनात्, सर्वसामवेदैः प्रतिपाद्यत्वात् समुद्रः। रै शब्दे इति धातुव्याख्यानात् ।

21 "उकारः शंकरः प्रोक्तः" इति वचनात् शंकरवाचि उकारः। शंकरः स्तम्भस्याभिमानि । अतः समे उत्तमे उकारवाच्ये स्तम्भे राति प्रकटितो भवति इति समुद्रः।

– स्तम्भे सभायां न मृगं न मानुषम् ॥ – इति भागवतम् ।

22 मुदा संतोषेण सहितान् शास्त्रजन्यज्ञानजन्य-मोदेन युक्तान् भक्तान् राति अतिशयेन सन्तोषयुक्तान् करोतीति समुद्रः । अपरोक्षज्ञानि अपि यदि स्वविहितानि कर्माणि सदा करोति चेत् तेषां अतिशयित आनन्ददाता इति यावत् ।

येषां ज्ञानं समुत्पन्नं तेषां मोक्षो विनिश्चितः ।
शुभकर्मभिराधिक्यं विपरीतैर्विपर्ययः ॥
स्वेच्छानुवृत्यैव भवेत् ब्रह्मणः प्रायशस्तथा ।
देवानामपि सर्वेषां विशेषादुत्तरोत्तरम् ॥ इति भाष्यवचनम् ।

ज्ञानिनो मोक्षनियमस्तथाऽपि शुभकर्मणा ।
आनन्दवृद्धिरन्येन ह्रासो ज्ञानं तु कर्मणा ॥
–इति गीतातात्पर्यवचनम्

23 मा ज्ञानं, तत्सहितान् चेतनगणान्, द्राति स्वापनिद्रादि कुत्सितगतौ यातीति समुद्रः ।

उकारः वर्णविपर्ययः अथवा पुनः तत्स्थानात् जाग्रदवस्थां प्रापयतीति सूचनार्थम् ।
– ॥ अतः प्रबोधोऽस्मात् ॥ इति हि सूत्रम् ।

24 "म शम्भौ दातरि दाने चन्द्रे" इति नानार्थः। रुद्रसहितान् रुद्रस्य उत्तमत्वेन पूजकान् दैत्यान् कुत्सितगतौ याति द्रातीति समुद्रः। दैत्यनाशक इति भावः। उ उत्कृष्टतया ।अपुनरुत्थानगत्या इति यावत्।
– अन्धन्तमः प्रविशन्ति ये अविद्यामुपासते ॥ इति ईशावास्यम्

25 समः चन्द्रवंशे जातः सन्, कंसादीन् कुत्सितयोनौ द्राति निक्षिपतीति समुद्रः । उकारस्य पूर्वोक्तार्थः ध्येयः ।

26 सम् सम्यक्, "उत् पापोद्गः" इति वचनम् । सम्यक् पापानां उद्गं नाशं रातीति समुद्रः ।

27 "उन्नामचोच्च एवच" इति वचनात् सम्यक् उच्चत्वं उच्चस्थानं स्वस्वजीवानां योग्यं, उच्च फलं वा लौकिकालौकिकं वा रातीति समुद्रः ।

28 सम् सम्यक् निर्दोषत्वेन, उत् उच्चत्वेन गुणपूर्णत्वेन राति प्रतिपाद्यते इति समुद्रः । रैशब्दे इति धातुः ।
– सर्वेषामपि वाक्यानां महातात्पर्यमत्र हि ॥ – इति अनुव्याख्यानम्।

29 मुद्रा मोदते अनया मुद् + स्फयित (उण 2–13) रक्, अतः टाप् अंगुलीयकं उपलक्षणया नाना आभरणानि । तै सहितः समुद्रः ।
स च ब्रह्मा हरेः कण्ठे कौस्तुभत्वेन भासते ॥ – इति भागवततन्त्र–वचनम् । तत्कण्ठगं कौस्तुभमास धाता ॥ इति वचनम् ।

30 मुरः दैत्यविशेषः। दैत्यविशेष सहिताः समुराः नानाप्रकारोपेताः दैत्याः। तेषां राती नरकान् ददातीति समुद्रः । रकारस्य दकारः निर्वचनात् ।

31 मुरं वेष्टनम्। मूर्यते इति, मुर्+अन्यत्रापि इति भावे क्तः । यद्वा तृतीयातिशये इति व्यत्ययः । वेष्टन सहितान् लिंगदेहयुक्तान् इति यावत् , जीवान् स्वस्वयोग्यतानुसारेण तेषां फलं ददातीति समुद्रः ।

32 "मुरः पापं हि" इति बृहद्भाष्यवचनम् । समुरान् संसारक्लेशसहितान् जीवान् राति वैकुण्ठं ददातीति समुद्रः ।

33 मुरा गन्धद्रव्यम् । तत्सहिता पृथिवी, तां राती ददाति भक्तानाम् इति समुद्रः ।

– भूमिं ते वामनो दद्यात् इति च युक्तिमल्लिकायाम् ।

34 "मोदनात् सर्वदेवानां द्रावणात् पापसंततेः । तस्मात् मुद्रेति सा ख्याता सर्वकामार्थसाधनी॥" इति वचनात् मुद्रा दुर्गा रमा वा । तया सहितः समुद्रः नारायणः।

35 "मुद्राः मोदकरास्तथा" इति वचनात् आनन्दकरपदार्थेषु सदा सन्निहितो विष्णुः समुद्रः।

36 "देवानां मोददा मुद्रा" इति वाक्यात् देवानाम् आनन्दप्रदपदार्थेषु सदा सन्निहितो विष्णुः ।

37 मुद्रा मर्यादा, तया वर्तते इति समुद्रः । लोके गुणकर्मादिमर्यादायुक्तः इति यावत् । तथा च जीवानां योग्यतानुसारेण प्रकाशयतीति भावः ।

38 "अपां चैव समुन्नेन स समुद्रः इति स्मृतः" इति वायुपुराणवचनम् । अप् शब्दवाच्यानां कर्मणां जीवसम्बन्धिनां कार्योन्मुखीकरोतीति समुद्रः । कर्मानुसारेण प्रणेता इति भावः।

– फलमत उपपत्तेः इति सूत्रम् ॥

39 सम्यगुद्गतो रः अग्निः अत्रेति समुद्रः । अग्नि-निष्पादकः इति यावत् ।

– ॥ तेजोऽतस्तथा ह्याह ॥ – इति सूत्रम् ।

40 भक्तकृतस्तोत्रात् समुन्दयन्ति इति समुद्रः । उन्दि-क्लेदने इति धातोरिदं रूपम् । प्रसन्नो भवतीति यावत् ।

41 मुद्राणि रत्नानि तैः सह वर्तते इति समुद्रः ।

42 (सम् + उत् + र + क्विप्) सर्वपदार्थेषु सम्यग् (पूर्णत्वेन) विद्यमानः सन् उत् उत्कृष्टतया रमते इति समुद्रः ।

–अन्तस्थित्वा रमणकृत् ॥ _ इति वचनात्।

43 सम्मोदयन्ते अस्मिन् भूतानि इति समुद्रः । सम् पूर्वाद् मुद हर्षे इत्यस्मात् स्पायितायिना इत्यादिना अधिकरणे र प्रत्यये समो मलोपे रूपम् । समाने लोपो वा ।

44 संशब्दः एकीभावे वर्तते । एकीभूताः उत् उत्कृष्टा रो मत्वर्थीयाः । एकीभूताः सर्वे गुणाः अस्मिन्निति यावत् ॥ "धीरः तत्र न मुह्यति" इत्यत्र रः मत्वार्थकः उक्तः ।

45 समुद्रयन्ति संगता सन्ताः जीवाः ऊर्ध्व द्रवन्ति गच्छन्ति । संसारात् इति शेषः ।

46 वेदैः सहिताः प्रतिपादिताः गुणाः एनं अभिद्रवन्ति इति समुद्रः । अत्र उत् इति उपसर्गः अभि इत्यर्थे वर्तते । कर्मणि डप्रत्ययः ।

47 मुरं वेष्टनं, वेदशास्त्रज्ञानस्य वेष्टनं, तेन सहिताः समुराः भगवद्ज्ञानिनः । तेषां मोक्षं ददातीति समुद्रः ।

48 मुदेन सहिताःसमुदाः वेदशास्त्रजन्यज्ञानजन्यानन्दे मग्नाः । तेषां मोक्षाख्यं फलं राति ददातीति समुद्रः ।

49 मुदेन लौकिकानन्देन सरती दूरंगच्छतीति समुदः विरक्तः जीवः । तस्य मोक्षाख्य फलं रातीति समुद्रः । धातोः प्रथमनिर्वचनं व्यत्ययात् ।

50 मोदते अनया इति मुत् पुरुषः। तेन सहितः समुत् स्त्री गृहस्थाश्रमी । तस्याः दाम्पत्यं फलं सन्तानादिकं रातीति समुद्रः। (मुद् + क्विप्).

कर्मणा दैवतन्त्रेण जन्तुः देहोपपत्तये ।
स्त्रियः प्रविष्टंमुदरं रेतः पुंसः कणाश्रयः ।
– इति हि भागवतवचनम् ।

51 सम् सम्यक् स्वातन्त्र्येण उदः कर्माणि राति प्रेरयतीति समुद्रः । "उदधिः कर्मणामीशः" इति तैत्तरीयभाष्य वचनम् । अनेन वैषम्यनैघृण्ये न सापेक्षत्वात् तथा हि दर्शयति इति सूत्रार्थोपि निरूपितो भवति ।

52 उदाः जीवसंघाः । सम् सम्यक् जीवसंघान् राति प्रेरयतीति समुद्रः ।

53 "उच्छब्दवाच्याः प्राणाद्याः" इति वचनात् सम्यक् प्राणादीन् राति प्रेरयतीति वा प्राणादीनां राति ऐश्वर्यम् ददातीति वा समुद्रः ।

54 मुद्रा न्यायः । न्याय (नियम) सहितः समुद्रः ।

– नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ॥ इति गीतावचनम् ।

– भग्ना अनुमानमुद्रा ॥ इति न्यायसुधावचनम् ।

55 मुद्रा चिन्हा । स्वरूपभूताभिः चिन्हाभिः सहितः समुद्रः ।

शंखचक्रगदापद्माश्चतुरात्मा प्रकीर्तितः।
वासुदेवः स्मृतःशंखश्चक्रं संकषणस्तथा
प्रद्युम्नश्च गदापद्ममनिरुद्धो जगद्गुरुः
– इति विष्णुधर्मोत्तरवचनम् । 3/148/1–2

56 मुद्रा रहस्यं मार्गं वेदमार्गं इति यावत् ताभिः सहितः समुद्रः । वेदमार्गैः गम्यमानैः भक्तैः सहितः युक्तः। भक्तहृदयवासि इति यावत् ।

– ॥ दहर उत्तरेभ्यः ॥ इति ब्रह्मसूत्रम् ।

57 समुद्रः चतुसंख्या वाचि. धर्मार्थकाममोक्षाणां दाता । अर्शादिभ्यो अच् इति ।

58 मुद्राः न्यायाः, ताभिः समृद्धः, सहितो वा समुद्रः । सर्वन्यायविषया इति यावत् ।

– सर्ववादप्रतिरूपशीलम् ॥ इति भागवते

59 उत् उत्कृष्टम् । उत्कृष्टत्वं रातीति उद्रः । सम् योग्यानां भक्तानां उत्कृष्टफलं मोक्षं ददातीति समुद्रः ।

60 उत् ऊर्ध्वलोकान् "उन्नेतृत्वादुदानाख्या" इति ।
सम् योग्यान् अथवा पुनरावृत्तिरहितान्
ऊर्ध्वलोकान् राति ददातीति समुद्रः ।

61 सम् पूर्णः सन् उत् प्रलयकालेऽपि उद्रिक्तगुणयुक्तः
सन् राति भक्तानां इष्टं ददातीति समुद्रः ।

62 समृद्धत्वात् समुद्रः । – छान्दोग्यभाष्यम्

63 समुद्रवन्ति यस्मात् आपः सः समुद्रः । आपः
कर्माणि सर्वकर्मप्रेरकः इति यावत् ।

64 "मः शिवश्चन्द्रमा वेधाः" इति विश्ववचनात्,
मः वेधाः चतुर्मुखः, तेन सहिता समा सरस्वती,
तस्याः उ उत्कृष्टं ज्ञानं राति ददातीति समुद्रः।
सरस्वतीं वेदाभिमानिनीं करोतीति यावत् ।

65 मया सहितः समः । उद् उदके राति रमतीति
उद्रः। समश्चासौ उद्रश्च समुद्रः । रमया सहितः सन्
जले विद्यमानः इति यावत् । अकारलोपः छान्दसः।

66 "मा शोभा" इति वचनात् मया शोभया सहितः
समः। द्रा कुत्सितगतिः, "पलायनंस्वापश्च" इति
वचनात्। तथा च द्रातीति द्रः । आतश्चोपसर्गे गति
उपपदे कः । एवं च स्वापसमयेपि प्रकाशमानः
स्वविषयकज्ञानवान् इति यावत् । तथा च
अस्मादादिवत् न स्वाप्नवान् इति सूचयति ।
तृतीयातिशये इति उकारः ।

67 मुदा लौकिकानन्देन सहिताः समुदाः असुराः ।
तान् राती नाशयतीति समुद्रः। रीङ् क्षये इत्यस्मात्

कर्तरि डः। असुरहिंसकः इति यावत्।

मा नः स्तेनेभ्यो ये अभिदद्रुस्पदे निरामिणो
रिपवोऽन्नेषु जागृधुः इति श्रुतिः ॥

68 मुदा युक्तः समुद्, समुदश्चासौ रश्च समुद्रः । आनन्दयुक्तः सन् श्रेष्ठानन्ददाता । रातीति रः। अथवा रतिरूपत्वात् रः। आनन्दयुक्तः सन् रतिरूप इति यावत् ।

.........रतिरूपत्वात्......... ॥ इति छान्दोग्यभाष्यवचनम् ।

69 मुद्राः धार्यमाण पंचमुद्राः,तासु अनिरुद्ध, प्रद्युम्न संकर्षण, वासुदेव, नारायणादि रूपैः सहितः सन्निहितः समुद्रः । गुरुवर्यैः दीयमानासु मुद्रासु वा ।

हरिः पंचरूपेण मुद्रासु सन्निहितः सदा ॥ –इति विष्णुधर्मोत्तरे ।

70 समुन्दनशीलः समुद्रः । यजमानैः दीयमानाः इति यावत् ।

71 मुद्राः पुजासमये प्रदर्शयिष्यमानाः अंगुलि-बन्धात्मिकाः धेन्वादिमुद्राः । तासु सन्निहितः समुद्रः। अनिरुद्धादि पंचरूपेण सन्निहितः इति यावत्।

72. सम् अतिशयेन उं तामसं जनं द्राति नीचयोनौ नयतीति ।

–तानहं द्विषतः क्रूरान् संसारेषु नराधमान् ।
क्षिपाम्यजस्रमशुभानासुरीष्वेव योनिषु ॥
आसुरीं योनिमापन्ना: मूढा जान्मनि जन्मनि ।
मामप्राप्यैव कौन्तेय ततो यान्त्यधमां गतिम् ॥ इति गीतावचनम् ।

73. सम् उत्तमे उद् लयकालीन उदके रः रमतीति समुद्रः। प्रलयकालीनजलाधिवासः इति यावत् ।

74. सम् तत्र तत्र स्थित्वा उत् शक्तः सन् रमतीति समुद्रः ।

75 सम् सम्यक् अन्तस्थित्वा उत् शक्तिं राति ददातीति समुद्रः।

–तत्र तत्र स्थितो विष्णुः तत्तच्छक्ति प्रबोधकः ॥
इति अनुव्याख्यानम् ।

76. सम् सम्यक् उत् ऊर्ध्वमुखान्, संसारात् ऊर्ध्वमुखान् जीवान् रमतीति समुद्रः ।

–ऊर्ध्वं गच्छिन्ति सत्वस्थाः ॥ इति वचनम् ।
तीरेसत्सरितस्तिरस्कृतधनासक्तिर्विरक्तिप्रियः ॥
इति तीर्थप्रबन्ध वचनम् ।

77. सम् प्रलये उद् उदके स्थित्वा राति ददाति ज्ञानं इति शेषः । अनेन मत्स्यावतारकथा सूचिता ।

78 "सं सुखं" इति वचनात् सुखरूपश्चासौ मुदश्च जन्तुविशेषः । सुखरूपः आनन्दयुक्तः सन् राति भक्तान् इति शेषः । आनन्दभरेण उपदिशतीति भावः ।

–तेने ब्रह्म हृदाय आदिकवये ॥ इति भागवतवचनम्

79 समश्चासौ उच्चासौ रश्च । सुखस्वरूपः सन् उच्चश्च सन् रमणकर्ता सन् भक्तानां उत् उत्कृष्टं ऐश्वर्य रातीति समुद्रः ।

यथाक्रमेण सन्त्रस्तः योग्यता क्रमतो भवेत् ॥
इति छान्दोग्यवचनम् ।

80 सारत्वात् सः हर्षस्वरूपत्वात् उत् रातीति रः ।

एवं परममुख्यवृत्या भगवद्वाचकस्य समुद्रशब्दस्य मुख्यप्राणपरस्यापि योज्यम् ।
अत्र दिङ्मात्रं प्रदर्शते ।

1. उदाः जीवसंघाः तान् सम् = सम्यक् राति प्रेरयतीति समुद्रः मुख्यप्राणः ।
   मुख्यप्राण वशे सर्वं स विष्णोः वशगः सदा । इति वचनात्

2. भक्तकृत स्तोत्रात् समुन्दयन्ति इति समुद्रः ।
   त्रिविक्रमपण्डिताचार्य कृत वायुस्तुत्या प्रीतो भूत्वा श्रीमुख्यप्राणावतारः श्रीमध्वाचार्यः तस्य अनुग्रहं चकार इति कथा सुप्रसिद्धा

3. मुरं वेष्टनं, वेदशास्त्रजन्यज्ञानस्य वेष्टनम् । तेन सहिताः श्रीहरेसर्वोत्तमत्वज्ञानिनः । सात्विका इति यावत् । तेषां मोक्षाख्य फलं रातीति समुद्रः ।
   –विष्णुर्हि दाता मोक्षस्य वायुश्च तदनुज्ञया ॥ – इति वचनम्

4. मशब्दः रुद्रवाचि । तथा च रुद्रस्य उत्तमत्वेन पूजकाः समाः दैत्याः । तान् द्राति नीचयोनौ इति समुद्रः ।
   – तामिस्रान्धाधिकाख्ये तमसिसुबहुलं दुःखयत्यन्यदाज्ञान् ॥
   – इति हि वचनम् ।

5. मा शोभा इति वचनात् मया सहितः समः । द्रा कुत्सितगतेः पलायनं स्वापस्श्चेति वचनात् । स्वापेऽपि ज्ञानयुक्तः इति यावत् ।

– एवं प्रलयकालेपि प्रतिभातिपरावरः। वायु नित्यसमः प्रोक्तः ..... ।
– इति हि वचनम् ॥
– स्वरूपातिरिक्तज्ञाननित्यत्वाभिप्रायेण इति च तत्वप्रकाशिकावचनाच्च ।

एवमेव समुद्रशब्दस्य तथा सर्वेषामपि पदानां मुख्यप्राणपरतयाऽपि व्याख्यातुं शक्यते ।

इति समुद्रशब्दार्थमञ्जरी या मया कृता ।
तया प्रीयतां मद्गुरुः तद्गदेवो हयाननः ॥

इति परमपूज्य जालीहाळ श्री श्रीनिवासाचार्याणां प्रियान्तेवासिना द्वारकानाथाचार्येण रचिता समुद्रशब्दार्थमञ्जरी समाप्ता ॥

॥ श्रीमध्वन्तर्गत कृष्णार्पणमस्तु ॥

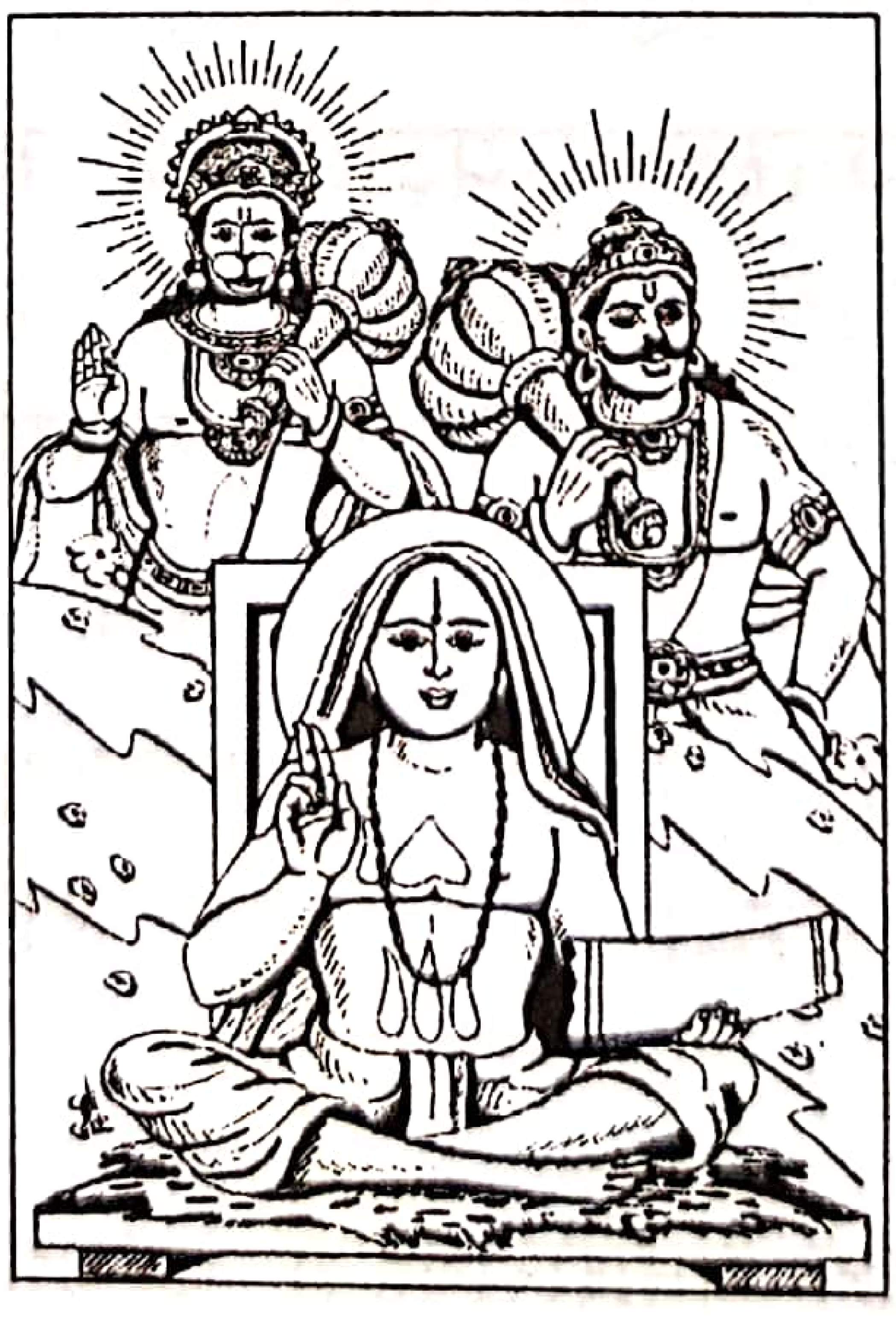

ಪ್ರಕಾಶಕರ ನುಡಿ

"ಸರ್ವೇ ವೇದಾಃ ಯತ್ಪದಮಾಮನಂತಿ", "ವೇದೈಶ್ಚ ಸರ್ವೈರಹಮೇವ ವೇದ್ಯಃ", "ಓಂ ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್ ಓಂ" ಮೊದಲಾದ ಶೃತಿಸ್ಮೃತಿಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸಕಲವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವ ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸಕಲವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವೆಂದರೆ ಕೇವಲ ದೇವದತ್ತ ಅಥವಾ ಗೋಡೆ ಮೊದಲಾದ ಲೌಕಿಕಶಬ್ದಗಳಂತೆ ಸಾಂಕೇತಿಕ ಅಥವಾ ರೂಢಿವಾಚ್ಯತ್ವವಲ್ಲ. ಕಿಂತು ಅಂಸಾಂಯಾಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಂತಗುಣವುಳ್ಳದ್ದೆಂದರ್ಥ. ಅದ್ದರಿಂದಲೇ ಸಕಲ ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳು ಯೋಗವೃತ್ತಿ (ಅವಯವಾರ್ಥ)ಯಿಂದಲೇ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಶೃತಿಸ್ಮೃತಿಗಳು ಸಾರುತ್ತಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಸರ್ವಮೂಲ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸಕಲಶಬ್ದಗಳೂ ವಿಷ್ಣುಪರವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ, ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅನಂತಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಶ್ರೀವಿಜಯೀಂದ್ರತೀರ್ಥರು, ಶ್ರೀಸತ್ಯಸಂಧರು, ಶ್ರೀಸತ್ಯಪರಾಯಣರು, ಶ್ರೀಬಿದರಹಳ್ಳಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸತೀರ್ಥರೇ ಮೊದಲಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳು **ನಾರಾಯಣ, ರಾಮ** ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಅನೇಕಾರ್ಥಬೋಧಕಗಳಾಗಿವೆಯೆಂದು ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕೃತ ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ 158 ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಶೃತವಾಗಿರುವ ಹಾಗೂ ಸರ್ವತ್ರ ಯಜ್ಞಹೋಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾಜ್ಞೀಕರು ಪೂರ್ಣಾಹುತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಮುದ್ರಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಬರುವ **ಸಮುದ್ರ**ಶಬ್ದದಿಂದ ಭಗವಂತನು ಹೇಗೆ ವಾಚ್ಯನು? ಎಂಬ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಋಗ್ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ **ಸಮುದ್ರೇಕಾತ್ ಸಮುದ್ರಃ – ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳಿಂದ ಉದ್ರಿಕ್ತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು** ಎಂಬ ಸುಂದರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಚೀನಾಚಾರ್ಯರುಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ, ಪರಮಪೂಜ್ಯ, ಪಂಡಿತರಾಜ, ಶಿಷ್ಯವಾತ್ಸಲ್ಯಭರಿತ, ಕೀರ್ತಿಶೇಷ **ಮಾ॥ಶಾ॥ಸಂ॥ ಶ್ರೀಜಾಲಿಹಾಳ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರ** ಪ್ರಿಯಶಿಷ್ಯರಾದ, **ಗೋಮಂಜರಿ, ಉಪನಿಷದರ್ಥಮಂಜರಿ** ಮೊದಲಾದ ದುರ್ಮತಖಂಡನಗ್ರಂಥಕರ್ತೃಗಳಾದ

ಪಂ|| ಶ್ರೀದ್ವಾರಕಾನಾಥಾಚಾರ್ಯರು, ಸಮುದ್ರಶಬ್ದದ 80 ಶ್ರುತಿಶಿರ, ಸೂತ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಲಕ್ಷಣ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವನ್ನು ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪರವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಅಪೂರ್ವ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ವಿದ್ವತ್ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ನೀಡಿರುವ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶನದ ಪರವಾಗಿ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು.

ಈ ಗ್ರಂಥದ ಕರಡುಪ್ರತಿಯನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಅವಲೋಕಿಸಿ, ಸೂಕ್ತ ಸಲಹೆ-ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ ವಿದ್ವಾನ್ **ಶ್ರೀಸತ್ತಿಗೇರಿ ಧೀರೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ** ಹಾಗೂ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ವಿದ್ವತ್ಪೂರ್ಣ ಮುಖಬಂಧವನ್ನು ರಚಿಸಿಕೊಟ್ಟ ವಿದ್ವಾನ್ **ಶ್ರೀಸುಕೇಶಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ** ಪ್ರಕಾಶನದ ಪರವಾಗಿ ನಮಸ್ಕಾರಗಳು.

ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದ ಸಾಮಾನ್ಯವರ್ಗದವರಿಗೂ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಲೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ. ಗ್ರಂಥದ ಸರಳ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವನ್ನು ಮಾಡಿರುವ, ಶ್ರೀದ್ವಾರಕಾನಾಥಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾದ **ಪಂ|| ಹೊಳವನಹಳ್ಳಿ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ** ನಮ್ಮ ನಮನಗಳು.

ಈ ಗ್ರಂಥ ಪ್ರಕಾಶನಕ್ಕೆ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಆರ್ಥಿಕ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ಅಂತರಂಗ ಭಕ್ತರಿಗೆ ನಮ್ಮ ನಮನಗಳು.

ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು, ಮುಖಪುಟದ ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನೂ ಮಾಡಿರುವ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಜಯನಗರದಲ್ಲಿರುವ ಸಶ್ರೀ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸನ ಮಾಲೀಕರಾದ ಕೂಡ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವಾಸುದೇವ ರಾವ್‌ರವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ವಂದನೆಗಳು.

ಸಕಲಸಜ್ಜನರು ಈ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯುವರೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತಾ, ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಹೃತ್ಕಮಲಮಧ್ಯನಿವಾಸಿ, ಅನಂತಕಲ್ಯಾಣಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣ, ಸಕಲದೋಷದೂರ, ಶ್ರೀಭಾರತೀ ರಮಣಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾಂತರ್ಗತ, **ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯ** ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಯಗ್ರೀವದೇವರ ಚರಣಾರವಿಂದಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ಜಯಂತಿ

16-05-2011

ಬನಶಂಕರಿ ಪ್ರಕಾಶನ

ಕಲ್ಯಾಣನಗರಿ

ಸಮುದ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥಮಂಜರಿ

1 ಆನಂದ, ಜ್ಞಾನ, ಕಾಂತಿ, ಬಲ, ಔದಾರ್ಯ, ವೀರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳಿಂದ ಉದ್ರಿಕ್ತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನು ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

2 ಮುದ್ರೆಗಳು ಅಂದರೆ ಶಂಖಚಕ್ರಾದಿಮುದ್ರೆಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸಮುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು.

3 ಮುಕ್ತರಿಗೆ ದುಃಖರಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಹಾಗೂ ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

4 ರುದ್ರದೇವರಿಗೆ ಮಂಗಳಕರವಾದ, ಸಮೀಚೀನವಾದ, ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು.

5 ಆನಂದಯುಕ್ತರಾದ ಭಕ್ತರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಅಂದರೆ ಅಭಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಮುದ್ರನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ.

6 ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಮುದ್ರ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ನೆಲೆಸಿ ಜೀವರಿಗೆ ಅನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನು ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನು.

7 ತಾನು ಧರಿಸಿದ್ದ ರಾಜಮುದ್ರಿಕೆಯನ್ನು (ಉಂಗುರವನ್ನು) ಸೀತಾದೇವಿಗಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು.

8 ಭಕ್ತರು ಸಮರ್ಪಿಸಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ಶುಭರಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

9 ರುದ್ರದೇವರಿಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ವಾಯು-

ದೇವರಿಗೆ ಮುದ್ರ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅವರಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ನಾರಾಯಣ–ನಿಗೆ ಸಮುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು.

10 ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ, ಭಂಗಾರದಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸಮುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು.

11 ವಾಯುದೇವರ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಆನಂದತೀರ್ಥಮತಾವಲಂಬಿಗಳಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

12 ಚೆನ್ನಾಗಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ರಹಿತರಾದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡು–ವವನಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿ ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

13 ಭಕ್ತರ ದೋಷಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣೆಮಾಡಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

14 ಅಳತೆಗೆ ಸಿಗದ ಆನಂದಪೂರ್ಣವಾದ ಅನಂತಶಿರಸ್ಸುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷಸೂಕ್ತಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

15 ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವಿಶೇಷ ಸನ್ನಿಧಾನವನ್ನಿಟ್ಟು ಅವನಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೆ ಮುದ್ರ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅವರಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ನಾರಾಯಣನು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು. ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ವಿಶೇಷ ಸನ್ನಿಧಾನವಿರುವುದೆಂಬ ವಿಷಯ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿದೆ.

16 ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿಸಹಿತವಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವನಿಗೆ ಸಮುದ್ರ ಎಂದು ಹೆಸರು.

17 ಭಕ್ತರಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವವರಾದ್ದರಿಂದ ವಾಯುದೇವರಿಗೆ ಸಮುತ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ನಿಂತು ರಮಣ

ಮಾಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಮುದ್ರನೆನಿಸುವನು.

18 ಸಮ್ ಎಂದರೆ ಜೀವೋತ್ತಮ ಎಂದರ್ಥ. ಉತ್ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣದೇವರು. ಜೀವೋತ್ತಮರಾದ ಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ನಿಂತು ರಮಣ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಸಮುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು.

19 ಸಮ್ ಎಂದರೆ ಸಕಲ ಎಂದರ್ಥ. ಉತ್ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳು. ಸಕಲದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಕ್ರೀಡಿಸುವನಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿ ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

20 ಉತ್ ಎಂದರೆ ಸಾಮವೇದ. ಸಮಗ್ರ ಸಾಮವೇದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ-ನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವರಾಹರೂಪಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಮುದ್ರ ಎಂದು ಹೆಸರು.

21 ಉಕಾರವು ಶಂಕರನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಶಂಕರನು ಸ್ತಂಭದ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಕಾರವು ಶಂಕರನಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯವಾದ ಸ್ತಂಭವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಉತ್ತಮ ವಾದ ಸ್ತಂಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿತನಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀನರಹರಿಗೆ ಸಮುದ್ರ ಎಂದು ಹೆಸರು.

22 ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಆನಂದದಿಂದ ಸಹಿತರಾದ ಭಕ್ತರನ್ನು ಅತಿಶಯ ಆನಂದಯುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವವ-ನಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನನ್ನು ಸಮುದ್ರ ಎಂದು ವೇದಗಳು ಕರೆದಿವೆ. ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಸಹ ಆನಂದದಿಂದ ತಮಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಅವರಿಗೆ ಅತಿಶಯಿತವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವನೆಂದು ಭಾವ.

23 ಮಾ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನ. ಅದರಿಂದ ಸಹಿತರಾದವರು ಸಮಾ. ಎಂದರೆ ಚೇತನ ಸಮೂಹ. ಅವರನ್ನು ಸ್ವಪ್ನ, ನಿದ್ರಾ ಮೊದಲಾದ ಕುತ್ಸಿತಗತಿಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿ ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಉಕಾರ ವರ್ಣ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಅಥವಾ ಆ ಅವಸ್ಥೆಗಳಿಂದ ಮತ್ತೆ ಜಾಗೃತಾವಸ್ಥೆಗೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ.

24 ಮ ಎಂದರೆ ರುದ್ರ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಾನಾರ್ಥಕೋಶವಿದೆ. ರುದ್ರಸಹಿತರಾದ, ಅಂದರೆ ರುದ್ರನನ್ನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ಪೂಜಿಸುವ ದೈತ್ಯರಿಗೆ ಸಮ

ಎನ್ನುವರು. ಅಂತಹವರನ್ನು ಪುನರುತ್ಥಾನರಹಿತವಾದ ಕುತ್ಸಿತ ಅಂಧಃ ತಮಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ನರಕಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ನಾರಾಯಣ ನಿಗೆ ಸಮುದ್ರ ಎಂದು ಹೆಸರು. ದೈತ್ಯನಾಶಕ ಎಂದು ಭಾವ.

25 ಚಂದ್ರವಂಶದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದವನಾಗಿ, ಕಂಸ ಮೊದಲಾದ ದೈತ್ಯರನ್ನು ನೀಚಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಸಮುದ್ರ ಎಂದು ಹೆಸರು.

26 ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಾಪಗಳಿಗೆ ನಾಶವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

27 ಅಯಾ ಜೀವರುಗಳಿಗೆ, ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನವನ್ನು ಅಥವಾ ಲೌಕಿಕ, ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡು-ವವನಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವನು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

28 ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೋಷ, ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಹಾಗೂ ಗುಣಪೂರ್ಣ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು.

29 ಮುದ್ರಾ ಎಂದರೆ ಅಂಗುಲೀಯಕ. ಅರ್ಥಾತ್ ಆಭರಣಗಳು. ಅವುಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ಎಂದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಶ್ರೀಹರಿ ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

30 ಮುರ ಎಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. ಅವನಿಂದ ಸಹಿತರಾದ ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರಕ-ರಾದ ದೈತ್ಯರು ಸಮುರರು. ಅವರಿಗೆ ನರಕವನ್ನು ಕೊಡುವವನಾದ್ದ-ರಿಂದ ನಾರಾಯಣನು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು.

31 ಮುರ ಎಂದರೆ ಸುತ್ತುವುದು. ಲಿಂಗದೇಹದಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಜೀವರುಗಳಿಗೆ, ಅವರ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದ-ರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿ ಸಮುದ್ರನೆಂದು ವೇದಗಳು ವರ್ಣಿಸಿವೆ.

32 ಮುರ ಎಂದರೆ ಪಾಪ. ಪಾಪನಿಮಿತ್ತ ಸಂಸಾರಕ್ಲೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಜೀವರು ಸಮುರರು. ಅವರಿಗೆ ವೈಕುಂಠವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವನು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

Scanned with CamScanner

33 ಮುರಾ ಎಂದರೆ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. ಅದರಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಭೂಮಿ ಸಮುರಾ. ಅದನ್ನು ಭಕ್ತರಿಗೆ ಕೊಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀವಾಮನರೂಪಿ ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಸಮುದ್ರ ಎಂದು ಹೆಸರು.

34 ಸಕಲದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆನಂದಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದರಿಂದ ರಮಾದೇವಿಗೆ ಮುದ್ರಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅವಳಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರೂಪಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಮುದ್ರ ಎಂದು ಹೆಸರು.

35 ಆನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸದಾ ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿ-ರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

36 ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸದಾ ಸನ್ನಿಹಿತನಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು ಸಮುದ್ರನೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವನು.

37 ಮುದ್ರಾ ಅಂದರೆ ಮರ್ಯಾದಾ. ಅದರಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಮುದ್ರ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗುಣಕರ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನೆಂದು, ಅದರಂತೆಯೆ ಜೀವರುಗಳನ್ನು ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನು ಎಂದು ಭಾವ.

38 ಜೀವಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡುವುದ-ರಿಂದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸಮುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುವನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಈ ಅರ್ಥ ವಾಯುಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ.

39 ತನ್ನ ಮುಖದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷನಾಮಕ ಶ್ರೀಹರಿ ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

40 ಭಕ್ತರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಅವರನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉದ್ರಿಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು. ಪ್ರಸನ್ನನಾಗುವನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

41 ಮುದ್ರಾ ಎಂದರೆ ರತ್ನಗಳು. ಅವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು.

42 ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಂದರೆ ಪೂರ್ಣನಾಗಿದ್ದು, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ರಮಿಸುತ್ತಾನೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿ ಸಮುದ್ರಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು.

43 ಜೀವರುಗಳು ಇವನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂತೋಷಪಡುವುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣ-ನನ್ನು ಸಮುದ್ರನೆಂದು ವೇದಗಳು ಕೊಂಡಾಡಿವೆ.

44 ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳು ಇವನಲ್ಲಿ ಏಕೀಭೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು.

45 ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಜೀವರುಗಳು ಸಂಸಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತಾರೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

46 ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ಗುಣಗಳು ಇವನ ಕಡೆಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಧಾವಿಸುವುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಸಮುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು.

47 ಮುರ ಎಂದರೆ ಸುತ್ತುವುದು. ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟವರು ಸಮುರರು ಅಂದರೆ ಭಗವದ್‌ಜ್ಞಾನಿಗಳು. ಅವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡು-ವವನಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿ ಸಮುದ್ರನೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವನು.

48 ಮುದ ಎಂದರೆ ಆನಂದ. ಅದರಿಂದ ಸಹಿತರಾದವರು ಸಮುದರು. ಅಂದರೆ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಆನಂದದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನರಾದ ಸಜ್ಜನರು. ಅವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡು-ವವನಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವನಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

49 ಮುದಾ ಅಂದರೆ ಲೌಕಿಕಾನಂದ. ಅದರಿಂದ ದೂರಸರಿದವರು. ಸಮುದರು ಅರ್ಥಾತ್ ವಿರಕ್ತರಾದ ಜೀವರು. ಅವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿ ಸಮುದ್ರಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು.

51 ಸಮುತ್ ಎಂದರೆ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿ. ಅವನಿಗೆ ದಾಂಪತ್ಯ ಫಲ ಅಂದರೆ ಸಂತಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನು ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

51 ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಜೀವರುಗಳ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಸಮುದ್ರ ಎಂದು ಹೆಸರು.

Scanned with CamScanner

52 ಉದಾಃ ಎಂದರೆ ಜೀವಸಮೂಹ. ಜೀವ ಸಮೂಹವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸಮುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು.

53 ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದಿದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನು ಸಮುದ್ರನೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

54 ಮುದ್ರಾ ಎಂದರೆ ನ್ಯಾಯ ಎಂದರ್ಥ. ನ್ಯಾಯ ಅಥವಾ ನಿಯಮ ಸಹಿತನಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸಮುದ್ರ ಎಂದು ಹೆಸರು.

55 ಮುದ್ರಾ ಎಂದರೆ ಚಿನ್ಹೆ. ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಶಂಖ-ಚಕ್ರ-ಗದಾ- ಪದ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಚಿನ್ಹೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾದ್ದರಿಂದ ವಾಸುದೇವನಿಗೆ ಸಮುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು.

56 ಮುದ್ರಾ ಎಂದರೆ ರಹಸ್ಯಮಾರ್ಗ ಅರ್ಥಾತ್ ವೇದಮಾರ್ಗ ಎಂದರ್ಥ. ಅವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾರಾಯಣನು ಸಮುದ್ರನೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು. ವೇದಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಭಕ್ತರಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ಅಥವಾ ಭಕ್ತಹೃದಯವಾಸಿ ಎಂದರ್ಥ.

57 ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದವು ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಧರ್ಮಾರ್ಥ ಕಾಮಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸಮುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು.

58 ಮುದ್ರಾ ಎಂದರೆ ನ್ಯಾಯ. ಅದರಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ಸಮುದ್ರ. ಎಂದರೆ ಸಕಲನ್ಯಾಯವಿಷಯನಾಗಿರುವನೆಂದರ್ಥ.

59 ಭಕ್ತರಿಗೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

60 ಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿರಹಿತವಾದ ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳನ್ನು ಕೊಡು-ವವನಾದ್ದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನು ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

61 ಪೂರ್ಣನಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉದ್ರಿಕ್ತ ಅಂದರೆ ಹೆಚ್ಚಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಮನೋಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನಾದುದ-ರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿ ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

62 ಗುಣಗಳಿಂದ ಸಮೃದ್ಧನಾದುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನು ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನೆಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿದೆ.

63 ಸರ್ವಕರ್ಮಪ್ರೇರಕನಾದ್ದರಿಂದ ಭಗವಂತನು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

64 ಮಃ ಎಂದರೆ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮದೇವರು. ಅವರಿಂದ ಸಹಿತಳಾದವಳು ಸಮಾ ಎಂದರೆ ಸರಸ್ವತೀದೇವಿ. ಅವಳಿಗೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನು ಸಮುದ್ರನೆನಿಸುವನು. ಸರಸ್ವತೀದೇವಿ-ಯನ್ನು ವೇದಾಭಿಮಾನಿನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನೆಂದರ್ಥ.

65 ರಮಾದೇವಿಯ ಸಹಿತವಾಗಿ ಪ್ರಳಯಜಲದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನನಾದವನು ಶ್ರೀಹರಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

66 ನಿದ್ರಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದವನು ಅಂದರೆ ತನ್ನ ವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ನಾರಾಯಣ. ಆದುದರಿಂದ ಅವನು ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ನಮ್ಮಂತೆ ನಿದ್ರೆಯುಳ್ಳವನಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

67 ಮುದಾ ಎಂದರೆ ಲೌಕಿಕಾನಂದ. ಅದರಿಂದ ಸಹಿತರಾದವರು ಸಮುದಾಃ ಅಂದರೆ ಅಸುರರು. ಅವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು ಆದುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣ ಸಮುದ್ರ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಸುರಹಿಂಸಕ ಎಂದರ್ಥ.

68 ತಾನು ಸದಾ ಆನಂದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನಾಗಿದ್ದು, ಭಕ್ತರಿಗೆ ದುಃಖರಹಿತ-ವಾದ ಶಾಶ್ವತ ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸಮುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು.

69 ಮುದ್ರಾ ಎಂದರೆ ವೈಷ್ಣವರು ಧರಿಸುವ ಪಂಚಮುದ್ರೆಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನಿರುದ್ಧ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಸಂಕರ್ಷಣ, ವಾಸುದೇವ ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣ ರೂಪಗಳಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತನಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

70 ಉದ್ರಿಕ್ತಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

71 ಮುದ್ರಾ ಎಂದರೆ ಪೂಜಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವ ಅಂಗುಲಿಬಂಧನರೂಪ (ಕೈಬೆರಳುಗಳನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪ್ರಕಾರ ಜೋಡಿಸುವುದು) ಧೇನು ಮೊದಲಾದ

ಮುದ್ರೆಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನಿರುದ್ಧಾದಿ ರೂಪಗಳಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತನಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

72 ಅತಿಶಯವಾಗಿ ತಾಮಸಜೀವರುಗಳನ್ನು ನೀಚಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ತರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

73 ಉತ್ತಮವಾದ ಪ್ರಳಯೋದಕದಲ್ಲಿ ಆನಂದಭರಿತನಾಗಿ ವಿಹರಿಸುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಸಮುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು.

74 ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಯಾ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನನಾಗಿ, ಶಕ್ತನಾಗಿ ರಮಣ ಮಾಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

75 ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿದ್ದು ಅವುಗಳಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

76 ಊರ್ಧ್ವಮುಖರಾದ ಸಂಸಾರಿ ಜೀವರನ್ನು ಆನಂದಪಡಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

77 ಪ್ರಳಯಜಲದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಹಾರಮಾಡುತ್ತಾ ಸತ್ಯವ್ರತಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರೀಮತ್ಸ್ಯರೂಪಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಮುದ-ನೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದರಿಂದ ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರದ ಕಥೆಯು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

78 ಆನಂದಭರಿತನಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೆ ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುವು-ದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

79 ಸುಖರೂಪನಾಗಿ, ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾಗಿ ರಮಣ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

80 ಸಕಲಜೀವರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನಾಗಿದ್ದು ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರನಾಗಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಸುಖವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

ಈ ಪ್ರಕಾರಕವಾಗಿ ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವನ್ನು ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಪರವಾಗಿಯೂ ಯೋಜಿಸಬೇಕು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಹೀಗಿವೆ.

1. ಉದಾ ಎಂದರೆ ಜೀವಸಮೂಹ. ಅವುಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗೆ ಸಮುದ್ರ ಎಂದು ಹೆಸರು.

2. ಭಕ್ತರು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಅವರನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು.

3. ಮುರ ಎಂದರೆ ಸುತ್ತುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ವೇದಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟವರು ಅರ್ಥಾತ್ ಶ್ರೀಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದವರು ಸಾತ್ವಿಕರು. ಅವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರು.

4 ಮ ಶಬ್ದವು ರುದ್ರದೇವರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅವರಿಂದ ಸಹಿತರಾದವರು ಅಂದರೆ ಅವರನ್ನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ಭಜಿಸುವವರು ಸಮರು ಅರ್ಥಾತ್ ದೈತ್ಯರು. ಅವರನ್ನು ನೀಚಯೋನಿಗೆ ಒಯ್ಯುವವರಾದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯರೆಂದು ವೇದಗಳು ಸಾರುತ್ತಿವೆ.

5. ಮಾ ಎಂದರೆ ಶೋಭಾ. ಅದರಿಂದ ಸಹಿತರಾದವರು ಸಮ. ದ್ರಾ ಎಂದರೆ ನಿದ್ರಾ. ನಿದ್ರಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನಯುಕ್ತರಾದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಸಮುದ್ರಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರು.

॥ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಂತರ್ಗತ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

सिंहनादसमायुक्तं बदरीक्षेत्रवसिनम् ।
प्रमाणज्ञं प्रमेयज्ञं श्रीनिवासमहं भजे ॥

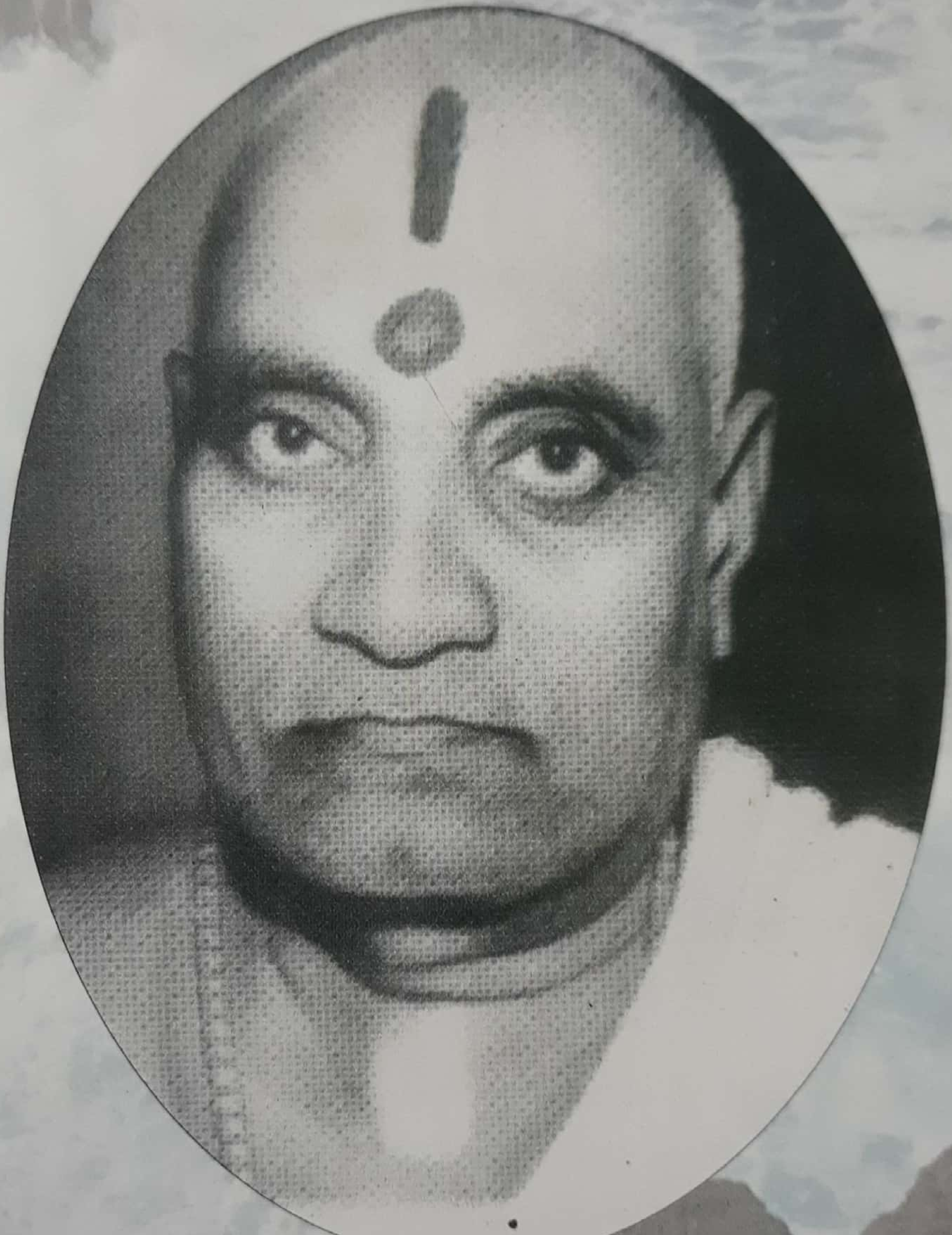

यत्कृपालेशमात्रेण मूको याति च वाग्मिताम् ।
तं वन्दे श्रीनिवासार्यं विष्णुव्रतपरायणम् ॥

Scanned with CamScanner

पण्डितराज,
पण्डितरत्नेत्यादि बहुबिरुदभाजां
न्यायामृतार्णवाभिनवशरदागमेत्यादि
प्रौढानेक दुर्मतभञ्जनप्रबन्धप्रणेतृणां
श्रीमन्मध्वसिद्धान्तदीक्षादक्षाणां
प्रातःस्मरणीय
श्रीमत्सत्यध्यानतीर्थश्रीचरणप्रियान्तेवासिनां
तत्सेवासमासादितनैकनैपुण्यानां,
पुण्यतमनाम्नां, पाठप्रवचनैः
पूतान्तेवासिनां, परमपूज्य
श्रीजालिहाळ श्रीश्रीनिवासाचार्याणां
चरणनलिनयोर्निषेवणेन कृतविध्या नित्यपाठप्रवचनदीक्षाः
सुहृदांसुहृदो पं. द्वारकानाथाचार्याः समुद्रशब्दार्थमञ्जरीं
संश्रद्धं विधाय, सार्थकीकृतजनुषः सज्जनकल्याणकर
कल्याणपुरीमधिवसन्तीति अहो भाग्यं तत्रत्यानाम् ॥

Scanned with CamScanner